

Folkbildning som deltagarkultur

Detta är Studieförbundet Bildas bidrag till Folkbildningens vägval och vilja.

Inget är självklart med den svenska folkbildningen. Den består av idéer och en struktur av institutioner och organisationer som förändras.

Svaret på dagens utmaningar för såväl enskilda, organisationer som för samhällen kan inte sökas i idéer som formades under helt andra omständigheter, även om vissa grundläggande värderingar förblir desamma.

Trots en inneboende tröghet så förändras också institutionernas olika roller. En kommun är till exempel idag något annat än för 25 år sedan. Från att ha varit en självklar del av det svenska välfärdssamhället har kommunen idag transformerats till en mycket mer mångfacetterad aktör för lokal utveckling. Från att ha sett ut och fungerat relativt lika över landet, brottas idag varje kommun med unika förutsättningar. Detsamma kan sägas om nationalstaten, som inte heller längre är den självklara herren på täppan. Ett förändrat samhälle, ett förändrat folk och en förändrad värld har också gett staten en ny roll.

Också studieförbundet Bilda är en organisation som under de senaste dryga decennierna förändrats i grunden. Vi har idag en helt annat bas av medlemsorganisationer. Vi arbetar med andra grupper av människor och bedriver en verksamhet som i stort ser annorlunda ut. Vi gör idag helt andra prioriteringar än vi gjorde då. Vi spelar kort sagt vår roll i ett samhälle som inte existerade för tio år sedan. Vi gör det i kraft av de resurser av olika slag - personella, relationella, finansiella, kompetensmässiga - som byggts i vår organisation under dess femtioåriga historia.

Vi har också haft ett behov att kontinuerligt utveckla våra idéer kring varför vi finns och vad vi gör och formulera detta på nya sätt. Vi gör detta utifrån vår grund i kristen tro med socialt ansvar som format oss som idéburen organisation och i relation till den verklighet som vi idag är en del av.

Ett sätt att beskriva vårt folkbildninguppdrag som vi på allvar prövar nu är att tala om vår roll i och för deltagarkultur. Detta är ett synsätt som vuxit fram i vårt kulturarbete, men som har betydelse för vårt sätt att se på vår roll i stort.

Deltagarkultur är en kultur formad av människor som deltagande subjekt, det vill säga människor som handlar av egen vilja utifrån ett ändamål de själva äger makt att forma.

Deltagande av det här slaget äger rum på många nivåer. Det sker individer emellan och i grupper och gemenskaper i det civila samhället, och naturligtvis även i andra delar av samhället. Men det är ändå inte något givet. I ett samhällsklimat där alltmer bestäms av sin nytta, det vill säga sitt instrumentella värde för utifrån bestämda syften, är det för oss viktigt att slå vakt om och bidra till en kultur av ett sådant deltagande.

Detta är en röd tråd när vi här formulerar vår syn på folkbildningens vägval och vilja. Vi har samlat våra synpunkter under rubriker som anknyter till avsnitten i grunddokumentet, utan att strikt följa dem.

Demokratin

Bristen på politisk jämlikhet är fortfarande den främsta bristen i svensk demokrati. Fortfarande är det längden på föräldrarnas utbildning som mer än något annat sätter ramarna för en medborgares möjligheter till inflytande – och frihet. Den tilltagande skiktningen i det obligatoriska skolväsendet – med en ökad kulturell differentiering samtidigt med en institutionell differentiering i allt fler olika skolformer (och ägandeformer) – har till och med, av alla tillgängliga studier att döma, lett till en ökad ojämlikhet i detta avseende. Den svenska demokratin försvagas i denna basala mening.

Genom andra, kompletterande bildningsvägar och kulturyttringar kan svensk folkbildning erbjuda medborgare vägar att öka sitt eget självförtroende, utveckla sina egna medborgerliga resurser (kunskap, tolerans, engagemang).

Folkbildningen gör detta genom att engagera sig i och för den mångfald av miljöer av deltagande som man utifrån sin organisations särart och sina relationer till medlemsorganisationer med flera är eller kan bli en del av.

Utan en upplevelse av att höra världen till, av att vara här, kan jag inte heller vara en aktiv, medskapande medborgare. För att min position i samhället, i det sociala rummet, ska kunna bli en ståndpunkt, måste den först formuleras på ett sätt som beskriver mig som en del av detta sociala rum.

Rätten att få uttrycka sig, på ett språk som jag gjort till mitt eget, som hör samman med en livsvärld som jag identifierar mig med, är en rätt till rättigheter. Den rätten förutan har jag inga möjligheter att hävda några andra rättigheter.

Genom sitt individuella tilltal kan folkbildningen appellera till individens grundläggande strävan efter frihet. Det gäller nyanlända och invandrade men i betydande utsträckning också andra utsatta människor på landsbygden och i förorterna där tilltron till både de egna möjligheterna till förändringen och den politiska elitens villighet att lyssna är tynande.

En demokrati utan deltagarkultur kan aldrig bli en angelägenhet för alla grupper i samhället.

Lokal och regional utveckling och relationen till det civila samhället

Den egenskap som folkbildningens organisationer har av att vara väletablerade institutioner med stora resurser av olika slag, innebär ett stort ansvar som behöver förvaltas på nytt sätt inom det förändrade övergripande samhällskontrakt som är på väg att ta form.

De överenskommelser som nu växer fram i Sverige, nationellt och lokalt, innebär flera olika möjligheter för studieförbunden. Oavsett hur själva överenskommelsearbetet kommer att ta form lokalt, så har de nationella överenskommelserna för socialt arbete och integration, samt kulturdialogerna riktat uppmärksamheten på hur samverkan mellan offentlig sektor och idéburna organisationer kan utvecklas och ta sig uttryck.

Vi kan erbjuda vår medverkan i de lokala dialogerna och överenskommelserna. Det kan till exempel innebära att på uppdrag av kommunen bistå parterna med redskap för samverkan och dialog genom processledarskap, modeller för samverkan och utbildningsdagar om parternas förutsättningar och organisation.

Studieförbunden kan också själva finnas med bland de idéburna organisationerna i lokala dialoger och överenskommelserna som möjliga aktörer och utförare inom sociala området, integration och kultur, och då igen på kommunens uppdrag. Här behöver man sträva efter långsiktigare, enklare och mer

ändamålsenliga sätt att samverka än stora upphandlingar. Detta kan leda till att man säljer spetskompetens som utförare till kommunen men kan också mynna ut i att man hittar andra typer av samverkansmöjligheter mellan kommun och studieförbund som ligger inom den statsbidrags-berättigade verksamheten. Här förordar vi bidrags- och rapporteringsregler som grundar sig i ett synsätt som främjar långsiktighet och samverkan mellan kommuner och studieförbund, och som bejakar synergieffekter. Man ska kunna samverka och lägga ihop sina resurser för medborgarnas och samhällets bästa, utan att behöva förlora på det!

Men det förändrade samhällskontraktet kan också märkas på andra håll. Vi frågar oss om det finns det anledning att tro att såväl stöd till folkbildning som stöd till trossamfund, partistöd, presstöd och aktivitetsstöd till ideella organisationer av olika slag kommer att minska till förmån för avdragsrätt och andra roller, där frivilligheten kringskärs?

Finns en risk att de kommunala bidragen till den fria och frivilliga folkbildningen helt försvinner? Eller satsar kommunerna på folkbildning på annat sätt, genom andra överenskommelser?

Vi tror att det behövs en ny kommunal folkbildningspolitik för att forma en ändamålsenlig samverkan och ekonomisk relation mellan studieförbunden och kommunerna, där vi stärker och kompletterar varandras uppdrag i det demokratiska samhällsbygget. Förmodligen behövs en gemensam riktning för kommunerna för politiska prioriteringar, och ett finansieringssystem som styr däråt.

Varför inte ett pilotprojekt där kommun och studieförbund fritt kan prova nya samverkansformer och ekonomiska relationer i demokratibyggande, lärande och kultur. Verkstad direkt! Gärna både kommuner med tidigare erfarenhet av organiserad samverkan med studieförbund, och andra som är nybörjare men vill prova. Detta skulle kunna leda fram till en långsiktig modell.

Därutöver behövs regelbundna mötesplatser mellan studieförbund och kommun för att förstå varandras uppdrag och förutsättningar. Där vi synliggör goda exempel på samverkan.

Folkbildningens organisationer behöver pröva sin roll i utvecklingen av ett nytt samhällskontrakt, samt skärpa kompetens och medvetenhet om förändringar i samhällskontraktet. Som eventuella aktörer i offentlig sektor ska vi värna vår frihet, profil och särart.

Detta finns nu strikt taget inte ett civilt samhälle, det finns en mångfald av organisationer, med olika och inte sällan motstridiga intressen, som i sin mångfald utgör civilsamhället. Folkbildningen kan inte ta på sig att representera civilsamhället, utan varje organisation kan bara agera utifrån det mandat och den dagordning som dess medlemmar sätter.

Mångkulturellt samhälle

Mångkultur betyder inte enbart eller främst människor med skilda bakgrunder. Mångkultur betyder en mångfald av livsvärldar, det vill säga en mångfald av ibland överlappande ibland motstridiga sätt att uttrycka sig verbalt och symboliskt; organisera sitt liv som individ och i gemenskap med andra; och uppfatta och förstå sig själv och världen, dess mål och mening. Mångkultur betyder också skiftande ekonomiska och politiska villkor.

Folkbildningens organisationer är en del av denna mångfald med skiftande förutsättningar att integreras i det mångkulturella och integrera en mångkultur i sig själva.

Bilda har under det senaste decenniet försökt utveckla sin organisation för att rymma flera olika livsvärldar. Våra medlemsorganisationer representerar idag en mångdubbelt större bredd än tidigare. Men detta har inte varit någon enkel process, eftersom det handlar om att i grunden ändra organisationens identitet.

Vårt samhälle är idag mångkulturellt. Men att institutioner och organisationer är det, är inte självklart. Inte heller att de ska vara det och på vilka sätt de blir det. Detta är frågor som varje organisation, ny som gammal, måste ställa sig. Liksom hur man relaterar till andra organisationer och institutioner som gjort sina val.

Det som kan hålla oss samman som organisationer och som samhälle är ett ömsesidigt erkännande av våra olikheters rätt att existera och utvecklas. Det förutsätter ödmjukhet och en öppenhet för kritik, liksom omprövning och omförhandling av makt och resurser.

Utifrån vår identitet som folkbildningsorganisation anser vi det mer fruktbart att tala om deltagarkultur än om mångkultur, eftersom det riktar uppmärksamheten mot villkoren för människor att delta som subjekt, det vill säga att också bidra till förändringar av sina kulturer, livsvärldar och samhällen.

De kulturer vi lever i rymmer i varierande grad såväl begränsningar som möjligheter till utveckling och frigörelse beroende på vilka vi är och hur vi är utrustade. Folkbildningens syfte måste vara att bidra till att ge människor kunskaper och uttrycksmedel att utveckla sin tilltro till sitt eget värde, sina egna resurser och rätt till deltagande i kultur och samhällsliv.

Kultur

Folkbildningens organisationer har ännu inte formulerat en egen kulturpolitik efter de nya förutsättningar som råder idag. Man lutar sig än åt staten (som inte längre definierar ett gemensamt projekt och vars syn på vad som är fint och fult har allt mindre betydelse) och än åt marknaden (som endast har sin logik av tillgång och efterfrågan att erbjuda) och drömmer nostalgiskt om det enhetliga.

Konst och kultur reduceras därför inom folkbildningen ofta till att lära sig spela ett instrument eller hålla i en pensel, och inte om den kamp om verkligheten som det egentligen är fråga om.

Men folkbildning som deltagarkultur kan aldrig ställa sig utanför den kampen. När den inte längre definieras av det nationella så behöver den hitta andra utgångspunkter. Människor är mer än konsument. Samhället är mer än en marknad och något annat än det som staten och det offentliga definierar.

Folkbildningen har med tiden blivit alltmer engagerad i människors eget skapande. Under de senaste tjugo åren har en stor verksamhet kring populärmusiken utvecklats.

Detta arbete har vuxit fram underifrån, från människors lust och behov av att skapa. Det har ganska enkelt kunnat passas in i studieförbundens system för statsanslag. I utbyte mot att rockbanden rapporterat in sina timmar i replokalen har studieförbunden kunnat bygga upp en infrastruktur av replokaler, studios och scener. Enkelt och viktigt, men inte oomstritt i folkbildningens egna led. Den betydelse som infrastrukturbyggare som folkbildningen spelat har tystats ner i den egna retoriken där i stället bildningsvärdena haft företräde. Att förse Sverige med vävstolar, planhyvlar, replokaler och silversmedjor har inte varit en tillräckligt fin gärning i de fall där vi inte kontrollerat graden av bildning i ovan nämnda lokaler.

Eftersom populärkulturen i hög grad levt på industrins och marknadens villkor, så har det varit en fjäder i hatten, när studieförbunden lyckats hjälpa fram ett band till ett skivkontrakt eller upp på en större

etablerad scen. Att framstå som en del av branschen har varit viktigt för att sälja in den egna organisationen hos banden.

Samtidigt har kunskapen om det mångdimensionella lärande som pågår i och omkring medlemmarna i en musikgrupp och andra motsvarande sammanhang vuxit fram. Det har gett starka bildningsskäl för det arbete som bedrivs.

Konsten för konstens egen skull – är ett argument som Bilda använt, för att försvara det skapande som äger rum, mot de som vill tvinga på det ett yttre syfte. Rockmusiken, hantverket och så vidare ska varken behöva vara fina eller lönsamma, så länge de är meningsfulla för dem som deltar, har vi menat.

Här finns en idé, som säger att riktningen måste vara nerifrån och upp. Tolkningsföreträdet måste ligga hos dem som deltar. Ett problem kan vara att deltagarna själva inte definierar sin verksamhet som ”konst”. Konst associeras till en upphöjd sfär. Konstnären är en särskild människa, med närmaste ett religiöst kall. Medan musiken för de flesta snarare är ett sätt att leva och vara tillsammans.

Men samtidigt har konstnärsmyten odlats också inom populärkulturen. Att få ett skivkontrakt har motsvarat den upphöjelse som skett på annat sätt inom konstfältet. Men genom det har man på samma sätt blivit professionell och skilt ut sig från amatörerna. Detta har varit ett medel för industrin att kontrollera tillgången. Vilket folkbildningen mer eller mindre frivilligt bejakat.

Men med tanke på hur den tekniska och sociala utvecklingen sett ut blir ett sådant förhållningssätt alltmer ohållbart. Människor har idag större möjligheter än någonsin att skapa och själva var aktiva. Det finns inga rimliga skäl kvar att göra en principiell åtskillnad mellan proffs och amatörer.

Folkbildningens uppgift kan inte vara att odla artist- och konstnärskap, utan måste ha sin tyngdpunkt i det sociala, i musikens, kulturens, konstens roll i att bygga gemenskap underifrån eller kanske ännu bättre inifrån, från dessa små och stora rörelser som växer fram kring det som människor själva definierar som väsentligt.

Det vill säga ta sin utgångspunkt i kulturen och konsten i människors liv.

Alltså konsten för konstens egen skull, men inte som en egotripp eller enbart personlig utveckling eller karriär, utan också som uttryck för gemenskap och kamp, som kommunikation.

Folkhälsa

Folkhälsan blir allt viktigare ur ett samhällsperspektiv. Arbetslöshet, sjukskrivning och stress gör att allt fler människor står inför att ompröva sin livssituation. Folkbildningen har generellt visat sig vara en bidragande faktor till folkhälsa genom att ge människor redskap att begripa och hantera sin livssituation. Men också genom att göra det möjligt att hitta samhörighet och skapa mening tillsammans med andra och därigenom kunna se sig själv i ett större sammanhang. Begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet är också de tre delar som bygger upp en känsla av sammanhang, något som enligt den israeliske professorn Aaron Antonovsky påverkar vår förmåga att klara av svårigheter och ger en högre livskvalitet.

Genom folkbildningen ökas människors kunskap och beredskap att fatta beslut om sin hälsa. Det kan till exempel innebära att utifrån en helhetssyn på människan, få samtala om hälso- och livsfrågor som föräldrastöd, arbetslöshet, långtidssjukskrivning, viktproblem, rökavvänjning eller självkänsla för att bättre förstå och kunna påverka sin livssituation.

Studieförbunden kan utgöra en självklar samverkanspart i det lokala folkhälsoarbetet och ta initiativ till långsiktiga samarbeten med kommuner, primärvård, arbetsförmedling, folkhälsoplanerare med flera när behov, intresse och möjligheter finns.

Utbildningssamhället

Folkbildningens roll som fri och självständig bildningsaktör är en omistlig grund för folkbildningsuppdraget. Studieförbunden kan idag, precis som andra organisationer, välja att ta uppdrag och vara aktörer på den formella utbildningsarenan. Det behöver inte innebära en motsättning till folkbildningsuppdraget, så länge man själv väljer detta. Det finns ingen anledning att inkludera den formella utbildningen generellt i statens uppdrag till folkbildningen.

Eventuella brister i samhällets grundläggande formella utbildning bör hanteras på annat sätt än att lämna till studieförbunden att ta hand om det som behöver lappas och lagas. Folkbildningens kraft är, och ska få vara, större och friare än det system vi skapar för den formella utbildningen. Däremot kan specifika satsningar från kommun eller stat, och då åtföljda av resurser, fördel utföras av studieförbund och folkhögskolor. Det kan handla om att förebygga eller ge alternativ till arbetslöshet och långtidssjukskrivning, integrationsarbete eller kulturverksamhet.

För människor som behöver göra en omstart i livet av olika anledningar, är det viktigt att få närma sig folkbildningsverksamheten fritt och frivillig och att den representerar något annat än en formell utbildningsinstitution. Inte minst gäller detta människor som behöver kombinera sitt lärande med att ta sig in i och bättre förstå hur samhället fungerar. Studieförbundet kan då erbjuda det sociala sammanhang man behöver för ett framgångsrikt lärande samt frigöra människors egenkraft och motivation för lärande, baserat på behov, intresse och samhällsengagemang. (Exempel Kalmar, språk och samhällsorientering för nyanlända, Skapa gott liv/hela livet) Bildas/studieförbundens/breda nätverk i sina medlemsorganisationer och genom annan verksamhet öppnar upp för lokala initiativ och samverkan med kommuner, och borgar för ett livslångt lärande som bidrar till ett demokratiskt och hållbart samhälle.

Validering av folkbildningsverksamhet till att bli jämförbar med formell utbildning kan vara relevant i vissa fall, men risken är att detta övervärderas. Istället bör en stor del av studieförbundens verksamhet kunna beskrivas och erkännas ett värde i sig. En bekräftelse och en uppvärdering av det informella lärandet är nödvändig!

Älvsjö 2011-11-11

Erik Amnå
förbundsordförande

Kerstin Enlund
förbundsrektor